

LUKÁŠ DURKAJ – RÓBERT LAPKO*

Vplyv a práca s predlohami pri preklade Žalmu 91 v slovenskom jazykovom okruhu¹

DURKAJ, L. – LAPKO, R.: Influence and work with templates in the translation of Psalm 91 in the Slovak language area. *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 1, pp. 105–114 (Bratislava).

In this paper, we want to briefly present the phenomenon of the literary influence of the choice of the original(s) by analyzing and comparing selected passages of some Slovak translations of Psalm 91. Our analysis shows that in translation, the purposes and the denominational environment of their creation had the main influence. In addition to the presented analysis, the article offers a professional presentation and processing of an excerpt from an unpublished translation of Psalter by Ján Švec-Slavkovian,

Psalm, Psalter, Ján Švec-Slavkovian, Translation.

Úvod

Preklad Biblie tvorí v dejinách literárnej činnosti osobitú nevyčerpatelnú tradíciu. Každý pokus preložiť tento pre ľudstvo tak mimoriadne dôležitý a vplyvný text podliehal rozmanitým faktorom, ku ktorým patrí historické obdobie, kultúra, osobná situácia prekladateľa, jazyk, motivácia, adresáti prekladu a iné. Všetky takéto prekladateľské diela si pritom zachovávajú vlastnú hodnotu.

Bohatosť biblických prekladov a interpretácií je značná aj v slovenskom jazykovom okruhu. Nie všetky jej pokusy sa však dostali na verejnosť, tak ako boli zamýšľané. Relatívne nedávne 20. storočie je toho jasným príkladom. Išlo o často komplikované obdobie, v ktorom vznikali diela, ktorým okolnosti veľmi nepriali. K nim určite patria dve vcelku nikdy nepublikované preklady Žaltára² od katolíckeho kňaza, básnika a biblistu Jána Šveca-Slavkoviana³ (1911–1976).

Naša štúdia má za cieľ stručne predstaviť tento zabudnutý Slavkovian korpus žalmov a zaradiť ho do kontextu iných relevantných slovenských prekladov. Pokúsime sa o to prostredníctvom literárnej sondy Švecových textov a jej následnej úzkej komparácie s inými slovenskými prekladmi. Konkrétny predmet nášho záujmu budú preklady Žalmu 91 (Ž 91). Výber tohto žalmu bol podmienený jeho výskytom v čo najväčšom počte porovnávaných zdrojov. Nie všetky nami použité pramene totiž obsahujú preklad celého Žaltára. Švecove prekladové návrhy sme sa takto rozhodli porovnať s ďalšími už publikovanými šiestimi slovenskými prekladmi,⁴ ktoré sú z rôznych kritérií týmto prekladom vzdialené i blízke a vhodne vytvárajú pestrý komparatívny materiál. Blízkosť

* Mgr. Lukáš Durkaj, prof. Róbert Lapko, Th.D., Ph.D., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

¹ Štúdia je výstupom projektu APVV-16-0514 „Terminologické diskurzy a špecifiká biblických jazykov vzhľadom na preklady Biblie do slovenčiny“.

² Žaltár (Kniha žalmov) je časť Biblie, ktorá obsahuje zbierku 150 hebrejských náboženských piesní. Porov. Sväté Písmo. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2013, s. 862.

³ Slavkovian je jeho umelecké meno.

⁴ V texte sú preklady označené skratkami s nasledovným významom: MT – Masoretský text, LXX – Septuaginta, VP – Versio Piana (1945), NV – Nova Vulgata, St1 – Stanislavov preklad (1941), St2 – Stanislavov preklad (1948), S11 – Švecov rukopisný preklad, S12 – Švecov strojopisný preklad, Ro – Roháčkov preklad, Ru – Rúfusov preklad, L – súčasný katolícky liturgický preklad, K – preklad M. Sovu z Komentárov.

vybraných textov spočíva v týchto kritériách: časová blízkosť k vzniku Švecových prekladov (L, Ru), Švecov priamy či nepriamy vplyv na ich vznik (St2, L), predpokladaný vplyv na Švecov preklad (St1, St2) a to, že zdieľali rovnaké východisko vzniku (L). Kontrastný faktor tu zastupujú diela buď inej konfesionalnej tradície (Ro, Ru), iného obdobia vzniku (St1, St2, Ro, K) alebo úmyslu vypracovať preklad voľnejšie (Ru). Viaceré texty sa pritom kryjú s viacerými kritériami.

Ich špecifickosť si ukážeme zo zorného uhla ich prístupu k prekladateľským predlohám, ktorý je prekladu Biblie osobitne vlastný. Výber predlohy totiž v tradícii biblického prekladu vždy veľmi vyplýval z obdobia vzniku (dostupnosť textov), prostredia (akademické, cirkevné) či tradície (napr. katolícka, protestantská). Myslíme si, že aj tieto parametre zvyrazňujú rozmanitosť a význam biblicko-prekladateľskej tradície v slovenskom jazyku.

Predstavenie predmetu a prameňov

V štúdiu budeme pracovať celkovo s ôsmimi slovenskými prekladmi Ž 91 z 20. storočia, od šiestich autorov. K ešte lepšiemu pochopeniu ich výberu je preto treba predstaviť ich stručné dejiny vzniku. Najprv uvedieme preklady z katolíckej a potom evanjelickej tradície.

Z katolíckych sú chronologicky najstaršie preklady žalmu vydané pod autorstvom katolíckeho kňaza a biblistu Mikuláša Stanislava (1908–1975). Ten bol spolu so Švecom a inými od roku 1939 ako člen Biblickej komisie poverený pripraviť nový preklad určených častí Biblie⁵ do slovenčiny z pôvodných jazykov.⁶ Ako predlohu používal kritické vydanie Masoretského textu (MT) R. Kittela, Biblia hebraica, Liber Psalmorum z roku 1930.⁷ Čiastkovo svoju prácu na Žaltári priebežne publikoval v mesačníku Svetlo, ktorý vydával Liturgický krúžok sv. Gregora Veľkého v Spišskej Kapitule. Konkrétne preklad Ž 91 tam aj s poznámkami k textu vyšiel v roku 1941.⁸ Toto je náš prvý skúmaný text (St1).

Jeho hotový preklad celého Žaltára sa však ešte pred vydaním musel nečakane korigovať. V marci 1945 pápež Pius XII. svojím apoštolským listom vo forme „motu proprio“⁹ *In cotidianis precibus*¹⁰ totiž autorizoval najnovší preklad Žaltára do latinčiny, ktorý podľa hebrejskej predlohy vypracovali profesori Pápežského biblického inštitútu v Ríme. Tento preklad, ktorý do dejín vošiel aj pod názvom „Versio Piana, Psalterium Vaticanum“ alebo „Novum Psalterium“ (VP), bolo zároveň dovolené používať v latinčine aj vo vtedajšej katolíckej liturgii. Stanislav, ktorý o prácach v Ríme zjavne nevedel, bol tak postavený pred dilemu ísť vlastnou cestou alebo brať do úvahy aj tento podnet. Keďže sa však v prostredí Katolíckej cirkvi na Slovensku pre odborné a náboženské dôvody považovala táto oficiálna latinská verzia za autoritatívnu, rozhodlo sa, že bude smerodajná aj pre slovenský preklad. Ten sa následne nerobil nanovo, len sa podľa najnovšej verzie latinského Psalteria prepracoval. Novú verziu textu potom Stanislav ešte v roku 1946 poslal Švecovi, aby ju básnicky apretoval.¹¹ Nakoniec vyšiel osobitne knižne vo vydavateľstve Lev v roku 1948 pod názvom Žaltár.¹² Odtiaľ pochádza aj druhý skúmaný a porovnávaný preklad Ž 91 (St2).¹³

⁵ Stanislavovi bol určený Pentateuch a Žaltár. Porov. Lapko, R.: Ján Švec-Slavkovian, prekladateľ Svätého písma. In Lenčíš, Š. (ed.): Kňazská osobnosť – Ján Švec Slavkovian. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2016, s. 74.

⁶ Starý Zákon sa mal čo najviac držať svojej hebrejskej predlohy.

⁷ Porov. Stanislav, M.: Žaltár. Ružomberok: Lev, 1948, s. 5.

⁸ Stanislav, M.: Žalm 90. In Svetlo, 1941, roč.2, č. 1, s. 10-13.

⁹ „z vlastného popudu“

¹⁰ Pius XII.: Psalterium breviarii romani. Oeniponte: Feliciani Rauch, 1946, s. V.-VIII.

¹¹ Porov. Stanislav, M.: Žaltár, c. d., s. 5.

¹² Tento preklad bol neskôr používaný vo všetkých vydaniach Svätého písma Spolku svätého Vojtecha (SSV) medzi rokmi 1955–1986. Porov. Sväté Písmo, c. d., s. 863.

¹³ Stanislav, M.: Žaltár, c. d., s. 402-404.

Ďalšími dvoma skúmanými textami sú už preklady Ž 91 od samotného Šveca, ktoré neboli v celku nikdy oficiálne vydané a nachádzajú sa v jeho písomnej pozostalosti.¹⁴ Prvý je vo forme rukopisu (S11) a druhý písaný na stroji s ručne písanými úpravami v texte (S12). Obidva sú na základe dokumentov¹⁵ datované do obdobia rokov 1970–1972. Podnetom k ich vzniku boli potreby Katolíckej cirkvi na Slovensku, ktorá v duchu reformného Druhého vatikánskeho koncilu (1962–1965) pracovala na tom, aby sa obnovená liturgia slávila v reči ľudu.¹⁶ Z pohľadu biblických textov sa to osobitne týkalo liturgie hodín (breviár), ktorá svojím obsahom vždy pozostávala hlavne z recitovania prakticky celého biblického Žaltára. Jeho novým prekladom bol preto predsedom Slovenskej liturgickej komisie (SLK) Štefanom Ligošom poverený práve Ján Švec.¹⁷ Predlohou mu mal byť opäť nový cirkvou schválený latinský text známy ako Nova Vulgata (NV).¹⁸ Hoci bol tento lat. preklad v „typickom“ jednozväzkovom vydaní publikovaný až v roku 1979¹⁹ (teda tri roky po Švecovej smrti), jeho časť obsahujúca Žaltár vyšla už v roku 1969.²⁰ Napriek Švecovmu úsiliu však jeho dielo až na pár výnimiek²¹ nikdy knižne neušlo do svetla sveta. Text nebol prijatý a ako oficiálna slovenská katolícka verzia sa presadil projekt pripisovaný kňazom Jozefovi Kútnikovi a Jánovi Magovi, vydaný v roku 1980.²² Ten zaradzujeme ako náš ďalší skúmaný text a označujeme ho ako L²³ – liturgický. Jeho relevantnosť navyše vyplýva z podobného času a prostredia vzniku ako aj rovnakej predlohy (NV), s ktorou narábali preklady S11 a S12. Písomné pramene nám dokonca naznačujú, že medzi týmito prekladmi mohol existovať aj vzájomný vplyv.²⁴

Ďalšie dva preklady pochádzajú z evanjelického prostredia. Sú nimi preklad evanjelického teológa Jozefa Roháčka (1877–1962) (Ro) a prebásnené Žalmy Milana Rúfusa (1928–2009) (Ru). Roháčkov preklad Biblie vyšiel už v roku 1936.²⁵ Jeho „charakteristickou črtou je vernosť originálnemu hebrejskému, aramejskému a starogréckemu textu Biblie. [Roháček] bol presved-

¹⁴ Časť prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

¹⁵ Porov. List kapitulárneho vikára Spišskej diecézy Š. Ligoša J. Švecovi, 14. 1. 1970. List J. Šveca Š. Ligošovi. 10. 3. 1971. List Kútnika Švecovi. 1. 5. 1973 (písané na písacom stroji – uložené v archíve Košickej arcidiecézy bez označenia fondu a signatúry).

¹⁶ Porov. Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia o posvätnéj liturgii Sacrosanctum Concilium, čl. 63.

¹⁷ Porov. List kapitulárneho vikára Spišskej diecézy Š. Ligoša J. Švecovi, 14. 1. 1970. List J. Šveca Š. Ligošovi. 10. 3. 1971. List Kútnika Švecovi. 1. 5. 1973 (písané na písacom stroji – uložené v archíve Košickej arcidiecézy bez označenia fondu a signatúry).

¹⁸ Jeho vznik sa začína u pápeža Pavla VI. v roku 1965, ktorý sa rozhodol menovať komisiu na revidovanie oficiálnej latinskej verzie textu celej Biblie.

¹⁹ Porov. Nova Vulgata Bibliorum Editio. Citta del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 1986, s. VII.

²⁰ Pontificio commissio pro Nova Vulgata: Liber Psalmorum. Citta del Vaticano: Typis polyglottis Vaticanis, 1969, s. 105–106. Treba pripomenúť, že táto verzia nie je úplne identická s neskorším typickým vydaním, čo Švecov preklad ovplyvnilo napr. pri inom číslovaní veršov.

²¹ Preklady Ž 22, 35, 38, 39, 72, 81, 85, 86, 97, 103, 109 a 116 vyšli v rámci profilového zväzku: Švec Slavkovian, J.: Daň srdca domovine. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 291–320.

²² Porov. Krupka, P.: Životopisný profil Jána Šveca. In Lenčíš, Š. (ed.): Kňazská osobnosť – Ján Švec Slavkovian. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2016, s. 21.

²³ Liturgický preklad je totožný s tým, ktorý sa nachádza v súčasnom vydaní Biblie od Spolku svätého Vojtecha. Porov. Sväté písmo, c. d., s. 863.

²⁴ Porov. List Kútnika Švecovi. z 1. 5. 1973. List Šveca predsedovi SLK Pasztorovi z 23. 8. 1973 (písané na písacom stroji – uložené v archíve Košickej arcidiecézy bez označenia fondu a signatúry).

²⁵ Prvé vydanie celej Biblie od J. Roháčka vyšlo v roku 1936, pozri Roháček, J.: Svätá Biblia, čiže celé Sväté písmo Starého i Nového zákona. Preložené z pôvodných jazykov. Praha: Nákladem Biblickej spoločnosti britickej a zahraničnej, 1936. Posledné vydanie, ktoré vyšlo v roku 2017, pozri Roháček, J.: Svätá Biblia. Bratislava: Slovenská biblická spoločnosť, 2017, obsahuje text druhého revidovaného vydania z roku 1969. Porov. Betko, J.: Porovnanie Roháčkovho prekladu Biblie podľa druhého revidovaného vydania z roku 1969 s revidovaným vydaním z roku 1951. Dostupné na: https://media.biblia.sk/Zmeny%201969vs1951%20JB_190124.pdf

čený o tom, že správny preklad má byť doslovný a interpretácia potlačená na minimum.²⁶ Tento text je zároveň poznačený množstvom dobových archaizmov. Rúfus v 60. rokoch prebásnil preklad žalmov z hebrejčiny, ktorý vypracoval evanjelický teológ Karol Gábris. Výsledné dielo, vydané až po páde komunizmu,²⁷ sa tak vyznačuje dvoma črtami. Podobne ako Ro v zmysle protestantskej tradície pri Starom zákone (zmluve) preferuje a odvoláva sa primárne na hebrejskú verziu MT a zároveň vo svojom prístupe k pôvodine vykazuje, v porovnaní so všetkými našimi predmetnými prekladmi, vyšší stupeň charakteru voľného prekladu.

Ako pomôcku k porovnaniu všetkých textov pripájame aj najnovší preklad z hebrejčiny od Milana Sovu, ktorý tvorí súčasť série komentárov k Starému zákonu (K).²⁸

Predstavenie východísk a metodológie práce

Pred samotnou analýzou však ešte pre vysvetlenie predstavíme náš pohľad na vzťah medzi predmetnými prekladmi a ich predlohami. Ako sme uviedli, náš výber slovenských prekladov pracoval s predlohami. St1, Ro, Ru a K vychádzali priamo z hebrejskej verzie MT. Z veľkej časti do tejto skupiny patrí aj St2. Ten bol neskôr korigovaný na základe VP. Treťou predlohou bola NV, ktorá bola predmetom prekladu SI1, SI2 a L. Už zo základných charakteristík je teda zjavná povaha prekladov v zmysle z pôvodiny (MT) a z prekladu (konkrétne išlo o slovenský preklad latinského prekladu – druhotný preklad). Situácia je však osobitá aj v použití latinských prekladov samotných. VP a NV medzi sebou vykazujú značnú rozdielnosť. VP je latinský preklad z hebrejčiny prikláňajúci sa skôr ku klasickejšímu než biblickému štýlu. Naproti tomu pri tvorbe NV sa zostavovatelia snažili držať tradície starších latinských prekladov, ktoré poväčšine vychádzali zo Septuaginty²⁹ (LXX). Pripomenúť treba (ako to vidno aj na Ž 91), že aj VP je na niektorých miestach voči MT tendenčná a hebrejský text interpretuje na základe názoru jej prekladateľov.³⁰ Usudzujeme preto, že naše predmetné preklady vychádzali z troch jazykovo a obsahovo netotožných predlôh.

Za metódu spracovania textov sme si zvolili komparatívnu analýzu, pri ktorej budeme využívať lingvistické a exegetické postupy používané v modernej biblickej vede.³¹ Predstavíme ich na dvoch príkladoch reprezentujúcich dve lingvisticko-literárne roviny: morfeomaticko-syntaktickú a lexikálnu. Pomocou našej metódy máme ambíciu čiastočne rekonštruovať proces prekladu predmetných textov. Pri práci sme ako pramene používali kritické vydania hebrejskej (MT), gréckej (LXX) a latinskej (VP, NV) verzie Biblie.³² Slovenské preklady Ž 91 tu samozrejme kvôli priestoru nebudeme uvádzať v celku, ale budeme z nich citovať len vybrané pasáže či slová.

²⁶ <https://biblia.sk/clanky/preklad-jozefa-rohacka>

²⁷ Rúfus, M.: *Kniha Žalmov*. Bratislava: Lúč, 1991.

²⁸ Hroboň, B. (ed.): *Žalmy 76-100*. Trnava: Dobrá kniha, 2018, s. 463-464.

²⁹ Starobylý grécky preklad Starého zákona (2. stor. pred n. l.), ktorý požíva dodnes vysokú autoritu hlavne v kresťanských kruhoch. MT a LXX medzi sebou po obsahovej a lexikálnej stránke obsahujú značné rozdiely. NV sa však napriek snahe jej autorov prispôbiť text hebrejskej pôvodine na viacerých miestach kvôli tradičnému používaniu lat. bibl. textov v liturgii a teológii prikláňa skôr ku gr. prekladu.

³⁰ Vidieť to napr. v našej nasledujúcej analýze pri tvare slovesa „hovoriť“ vo v. 2a.

³¹ Pri analýze hebrejského, gréckeho a latinského textu sme sa opierali o Gesenius, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Heidelberg – Berlin: Springer, 2013; Panczová, H.: *Grécko-slovenský slovník*. Bratislava: Lingea, 2012; Pražák, J. M. – Novotný, F. – Sedláček, J.: *Latinsko-český slovník I.- II.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

³² Elliger, K. – Rudolph, W. (eds.): *Biblia hebraica stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997; Rahlfs, A. (ed.): *Septuaginta (Volumen II)*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979; Pontificio comissio pro Nova Vulgata: *Liber Psalmorum*. Citta del Vaticano: Typis polyglottis Vaticanis, 1969; Pius XII.: *Psalterium breviarii romani*. Oeniponte: Feliciani Rauch, 1946.

Analýza: Morfematika a syntax

Ako príklad pre morfematicko-syntaktické rozdiely uvádzame riešenie prekladov úryvku Ž 91,1-2.

Uvádzame jeho text z prekladateľských predlôh:

MT³³

יְשֻׁב בְּקֶטֶר עֲלֵיוֹן 1a

בְּצֶל שִׁי יִתְלוֹנֵן: 1b

אֲמַר לַיהוָה 2a

מִחֲסִי וּמִצֻּדָּתִי 2b

יְהִי לִּי בְּחַטָּאתַי: 2c

LXX³⁴

1a ὁ κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου

1b ἐν σκέπῃ τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀύλισθήσεται

2a ἐρεῖ τῷ κυρίῳ

2b ἀντιλήμπτωρ μου εἶ καὶ καταφυγή μου

2c ὁ θεός μου ἐλπῖω ἐπ' αὐτόν

VP³⁵

1a Qui degis in praesidio Altissimi,

1b Qui sub umbra Omnipotentis commoraris,

2a Dic Domino:

2b « Refugium meum et arx mea,

2c Deus meus, in quo confido »

NV³⁶

1a Qui habitat in protectione Altissimi,

1b sub umbra Omnipotentis commorabitur.

2a Dicet Domino:

2b "Refugium meum et fortitudo mea,

2c Deus meus, sperabo in eum".

Teraz uvádzame jeho predmetné slovenské preklady:

St1 (Svetlo 1941)³⁷

1a Kto bývaš pod ochranou Najvyššieho,

1b v tieni Všemohúceho prebývaš,

2a hovor k Pánovi:

2b „Ty si moje útočisko a moja ochrana,

2c Bohom mojím si, v ktorého dúfam“.

³³ Elliger, K. – Rudolph, W. (eds.): Biblia hebraica stuttgartensia, c. d., s. 1174.

³⁴ Rahlf, A. (ed.): Septuaginta (Volumen II), c. d., s.100.

³⁵ Pius XII.: Psalterium breviarum romani, c. d., s. 92.

³⁶ Pontificio comissio pro Nova Vulgata: Liber Psalmorum, c. d., s. 105.

³⁷ Stanislav, M.: Žalm 90, c. d., s. 10.

St2 (Žaltár 1948)³⁸

1a Kto bývaš v Najvyššieho záštite,
1b kto zdržiavaš sa v tóni všemohúceho,
2a reč Pánovi:
2b „Si moje útočisko a môj hrad,
2c môj Boh, čo spolieham sa naň. “

Sl1 (Švec 1971?, rukopis)³⁹

1a Ten, čo býva pod ochranou Najvyššieho,
1b v tóni Všemohúceho sa bude baviť.
2a Povie Pánovi:
2b „Si moje útočisko, sila moja,
2c Boh môj, budem dúfať v neho. “

Sl2 (Švec 1971?, strojopis)⁴⁰

1a Ten, čo býva pod ochranou najvyššieho,
1b zdržiava sa v tóni Všemohúceho.
2a Ten povie Pánovi:
2b „Si moje útočisko, moja sila,
2c môj Boh! Dúfam v neho! “

L (SSV 1980)⁴¹

1a Kto pod ochranou Najvyššieho prebýva
1b a v tóni Všemohúceho sa zdržiava,
2a povie Pánovi:
2b „Ty si moje útočisko a pevnosť moja;
2c v tebe mám dôveru, Bože môj. “

K (2018)⁴²

1a (Ako) ten, kto býva v úkryte Najvyššieho
1b a v tóni Všemohúceho sa v noci zdržiava,
2a Povie Pánovi:
2b „(Si) moje útočisko a moja pevnosť,
2c môj Boh!“, spoľahnem sa na neho.

Ru (Rúfus 60 r. 20. stor.)⁴³

1a Kto v skrýši Najvyššieho zotrvať
1b a odpočívať v tieni Pánovom,
2a tak hovor svojmu Bohu:
2b Záštita moja a môj útulok,
2c môj Boh, v ktorého dúfam!

³⁸ Stanislav, M.: Žaltár, c. d., s. 402.

³⁹ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Sväté Písmo, c. d., s. 974

⁴² Hroboň, B. (ed.): Žalmy 76-100, c. d., s. 463.

⁴³ Rúfus, M.: Kniha Žalmov, c. d., s. 136

Ro (Roháček 1936)⁴⁴

1a Ten, kto býva v skryši Najvyššieho,

1b bude nocovať v tóni Všemohúceho.

2a Poviem Hospodinovi:

2b Moje útočisko a môj hrad,

2c môj Bôh, na ktorého sa nadejem.

V. 1a má v MT hneď v prvom slove gramatický oriešok v podobe slovesa v mennom tvare aktívneho prítastia יֵשֵׁב, ktorý v rovnakom tvare má aj LXX (κατοικῶν). „Hebrejská syntax je tak na preklad problematická.“⁴⁵ Latinské preklady tu použili tvar vzťažnej vety so slovesom v aktívnom rode,⁴⁶ čím sa ale nevyhli tomu, aby prisúdili slovesu gramatickú osobu. Tú však pre tvar hebr. slovesa v texte kvôli absentujúcemu podmetu možno iba odhadnúť. Takéto riešenia a výber gramatickej osoby lat. prekladov implikujú nimi pochopený výklad zmyslu verša. Bud' tu ide o opis skutočnosti (3. os., *qui habitat* [NV]) a tým aj o väzbu s pôvodným textom vo v. 1b. (vid'. nižšie), alebo o výzvu žalmistu k modliacej sa osobe (2. os., *qui degis* [VP]). Slovenské preklady sa podobne ako tie latinské v tejto otázke delia na dve skupiny: 2. os. – St1, St2, Ru; 3. os. – Sl1, Sl2, L, Ro, K. Vplyv VP na St2 je tu zrejmý a ešte viac sa ukazuje v kontexte nasledujúceho v. 1b.

Sloveso *zdržiavať sa* tu totiž VP rozhodla v preklade kvôli synchronizácii podriadiť svojmu tvaru slovesa z 1a. Preto zmenila pôvodnú osobu z 3.⁴⁷ na 2. a hebr. imperfektum⁴⁸ (יִחַלֹּן) previedla do prítomného času (*commoraris*). Toho sa drží aj St1 a St2. Podobne ovplyvnený svojím riešením vo v. 1a postupuje aj Ru. NV si pôvodnú osobu zachovala a ovplyvnená LXX (αὐλοσθήσεται) preložila sloveso v budúcom čase (*commorabitur*). To však prekvapujúco nerešpektujú Sl2 a L. Dôvodom je, že chceli zachovať rovnaký čas ako má NV vo v. 1a. (prítomný). Budúci čas používa iba Sl1. K tomu prispôsobuje aj výber unikátneho výrazu *baviť sa* do prekladu, ktorým chcel vyjadriť kauzálnu blaženosť toho, kto spĺňa podmienky v. 1a. Tým viac tu teda badať vplyv VP na St2, keďže z pohľadu MT sa riešenie prispôsobenia tvaru slovesa vo v. 1b na základe interpretácie vo v. 1a môže považovať za neopodstatnené.

Pri slovese *povedať*⁴⁹ vo v. 2a máme v preklade tri gramatické varianty. 1. os. sg. oznamovacieho spôsobu u K a Ro odráža 1. os. sg. qal imperfekta v MT (אָמַר). VP však v pôvodnom hebrejskom tvare vidí rozkazovací spôsob, a tak ponúka sloveso v 2. os. sg. imperatívu (*dic*). To preberá aj St2, čím len posilňuje svoje rovnaké riešenie už z St1. Rovnako sa na to pozerá aj Ru. NV (*dicet*) a LXX (*ἐπεῖ*) chápu text ako opis chráneného človeka z v. 1a,⁵⁰ a teda používajú tvar 3. os. sg. oznamovací spôsob, čo následne nachádzame u Sl1, Sl2 a L.

Zaujímavý výnimku odklonu od predlohy vidíme pri slovese *spol'ahnúť sa* (v. 2c).⁵¹ To majú predlohy síce spoločne v 1. os. sg. ale líšia sa v ostatných kategóriách. Kým imperfektum MT

⁴⁴ Dostupné na: <https://biblia.sk/citanie/roh/z/91>

⁴⁵ Porov. Hroboň, B. (ed.): Žalmy 76-100, c. d., s. 464.

⁴⁶ Porov. Panczová, H.: Ars gramatica. Bratislava: Teologická fakulta, Trnavská univerzita, 2004, s. 234.

⁴⁷ Tak je to v MT a LXX. Porov. Joüon, P. – Muraoka, T.: A Grammar of Biblical Hebrew. Roma: Biblical Institute Press, 2006, s. 121.

⁴⁸ Biblická hebrejčina nepozná slovesné časy, ale dokonavý (perfektum) a nedokonavý (imperfektum) vid. To, aký čas vyjadrujú, sa určuje podľa kontextu. Pri preklade do indoeurópskych jazykov sa ale používa zjednodušené pravidlo, kde sa perfektum prekladá do minulého času a imperfektum do budúceho. Do prítomného času sa podľa tohto pravidla zvyčajne prekladajú hebr. slovesá v tvare prítastia. Porov. Weingreen, J.: Učebnice biblické hebrejštiny. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 64. S týmto pravidlom budeme operovať pri každom spomenutí hebr. slovesného vidu.

⁴⁹ Plus jeho prekladové ekvivalenty.

⁵⁰ Porov. Hroboň, B. (ed.): Žalmy 76-100, c. d., s. 465.

⁵¹ Plus jeho prekladové ekvivalenty.

(מִתְקַדֵּשׁ), transformuje LXX (ἐλπῖω) a NV (*sperabo*) na budúci čas, VP (*confido*) na prítomný. Svojej latinskej a hebrejskej predlohy sa drží St1, St2, Ro a Ru. Pri preklade z NV to však platí iba u S11. S12 a L takisto radšej preferujú prítomný čas, čo možno vysvetliť vplyvom iných prekladov, nepochybne aj St2.⁵²

Sled oslovení vo v. 2b a prvej polovici v. 2c, ktorých adresát (Boh) je gramaticky v 2. os. sg., v predlohách v druhej časti v. 2c nasleduje sloveso v 1. os. sg, s predmetom v 3. os. sg. (אֲבִטְחֶנּוּ), čo je vzhľadom k dynamike textu nezvyčajné. Je teda táto posledná časť súčasťou jednej výpovede alebo nie? Preklady sa s tým vysporadúvajú trojako. K a S12 druhú polovicu v. 2c chápu ako samostatnú výpoveď. S12 ho však ešte zahŕňa do priamej reči. V druhom type prekladu L síce graficky (;) reflektuje zmenu, ale aj tak považuje celý v. 2c za integrálnu výpoveď. Preto vo svojej verzii radikálne upravuje slovosled. Mení syntax pôvodného textu 2c a volí preklad slovesa na *mat' dō-veru*, čomu prispôsobuje zmenu osoby predmetu (zámena) z 3. na 2. os. Ostatné spôsoby prekladu integrujú verše ešte viac a chápu ako súčasť priamej reči celý úsek v. 2bc. S11 a NV (*sperabo in eum*) po vzore LXX (ἐλπῖω ἐπ' αὐτόν) ponechávajú tvary slov v pôvodnom tvare i poradí. Vo svojej snahe začlenenia druhej časti v. 2c do celku 2bc, mení VP (*in quo confido*), St, Ro a Ru prísudok a jeho predmet na *neho*, ktorý v MT a LXX stojí za slovesom, do tvaru prívlastkovej vedľajšej vety, čím sa podobne ako L snažia zdôrazniť, že predmetom nádeje je „Boh“ z prvej časti v. 2c.

Analýza: Lexika

Ďalšie príklady vplyvu predlôh sú zastúpené aj na lexikálnej úrovni.

Ako príklad sme vybrali zaujímavú problematiku zoologického názvoslovia vo v. 13, ktorý spomína štyri druhy tvorov.

Uvádzame jeho text z prekladateľských predlôh:

MT⁵³

עַל־שָׂחַל נִקְתָּו תִּדְרֹךְ
תִּרְמָץ קִפְרִי וְתַנִּינִי

LXX⁵⁴

ἐπ' ἄσπιδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ
καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα

VP⁵⁵

*Super aspidem et viperam gradieris,
Conculcabis leonem et draconem.*

NV⁵⁶

*Super aspidem et basiliscum ambulabis
et conculcabis leonem et draconem.*

⁵² Priznáva to jeden z redaktorov L V. Malý. Porov. Malý, V.: Ako sa rodil preklad pokoncilového Breviára do slovenčiny. In: Viera a život, 1996, roč. 6, č. 2, s. 134.

⁵³ Elliger, K. – Rudolph, W. (eds.): Biblia hebraica stuttgartensia, c. d., s. 1174.

⁵⁴ Rahlfs, A. (ed.): Septuaginta (Volumen II), c. d., s.100.

⁵⁵ Pius XII.: Psalterium breviiarii romani, c. d., s. 93.

⁵⁶ Pontificio commissio pro Nova Vulgata: Liber Psalmorum, c. d., s. 105.

Teraz uvádzame jeho predmetné slovenské preklady:

St1 (Svetlo 1941)⁵⁷

*Po levoch a zmijách môžeš chodiť,
leviča rozmliaždiš ako draka.*

St2 (Žaltár 1948)⁵⁸

*Budeš si kráčať po vretenici a po zmiji
leva a draka pošliapeš.*

Sl1 (Švec 1971?, rukopis)⁵⁹

*Budeš kráčať po zmiji a po baziliškovi,
budeš šliapať po levovi, po drakovi.*

Sl2 (Švec 1971?, strojopis)⁶⁰

*Budeš kráčať po zmiji a po baziliškovi,
šliapať po levovi, po drakovi.*

L (SSV 1980)⁶¹

*Budeš si kráčať po vretenici a po zmiji,
leva i draka rozšliapeš.*

K (2018)⁶²

*Budeš stúpať po levovi a zmiji,
pošliapeš leviča i obludného hada.*

Ru (Rúfus 60 r. 20. stor.)⁶³

*Po levoch budeš kráčať, po zmijach,
prišliapneš leviča i draka.*

Ro (Roháček 1936)⁶⁴

*Stupíš na leva a na jedovatého hada,
pošliapeš ľviča a draka*

Najzreteľnejší rozdiel sa objavuje v druhu prvého menovaného zvieraťa. MT uvádza slovo לֵוִי (lev), čo preberajú St1, K a Ro. LXX má na tomto mieste slovo ἀσπίς, ktoré do tvaru *aspis* doslovne transliterovali latinské preklady VP a NV. S jeho presným významom je to však komplikovanejšie. Vo všeobecnosti označovalo nejaký druh jedovatého hada, konkrétne pravdepod-

⁵⁷ Stanislav, M.: Žalm 90, c. d., s. 10.

⁵⁸ Stanislav, M.: Žaltár, c. d., s. 402.

⁵⁹ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál je dočasne uložený v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku, bez označenia fondu a signatúry).

⁶⁰ Tamže.

⁶¹ Sväté Písmo, c. d., s. 974

⁶² Hroboň, B. (ed.): Žalmy 76-100, c. d., s. 463.

⁶³ Rúfus, M.: Kniha Žalmov, c. d., s. 136.

⁶⁴ Dostupné na: <https://biblia.sk/citanie/roh/z/91>

dobne egyptskú kobra. Slovenskí prekladatelia z latinčiny sa rozhodli pre druh jedovatého hada, ktorý je známy aj na Slovensku: *vretenica* (St2,⁶⁵ L); *zmija* (Sl1, Sl2). Pritom použitie ľudového synonyma pre *vretenicu zmija*, závisí od prístupu k prekladu názvu druhého tvora vo verši.

Aj pri ňom sa u prekladateľov odráža rozdiel medzi MT a LXX. Hebrejský text má פתן, vo význame „jedovatý had“,⁶⁶ ale grécky text tu umiestňuje mýtického tvora pomenovaného ako βασιλί-σκος. Na rozdiel od prvého tvora sa latinské preklady nezhodli na druhom. VP, pridŕžajúc sa viac MT, keďže si „zmiju“ v gréckej forme už vyčerpala, sa rozhodla pre latinské synonymum *vipera*. NV sa tu priklonila k LXX a prebrala doslovnú, iba latinizovanú formu *basiliscus*. Na základe toho mali opäť rozdielny prístup aj slovenskí prekladatelia. Prakticky všetci reflektujú svoje predlohy *zmija* (St1, St2, K, Ru); *jedovatý had* (Ro); *bazilišok* (Sl1, Sl2). Výnimku v tomto princípe tu predstavuje L, ktorý sa pridáva k prekladateľom z MT, resp. VP a tiež uvádza pomenovanie *zmija*.

Tretí tvor je pomenovaný podľa toho, ako bolo v preklade určené prvé zviera. Kto ho určil ako leva (St1, K, Ro, Ru), pre tretieho použil tvar *levíča*. Jednak preto, aby ho odlíšil od leva z v. 13a, a jednak preto, že takto to rozlišuje aj MT.⁶⁷ Ostatní aj v súlade s LXX, VP a NV používajú tvar *lev* (gr. λέων, lat. *leo*).

Takmer všetky slovenské preklady pomenúvajú štvrtú bytosť slovom *drak*. Odráža to predlohy LXX (*δράκων*), VP a NV (*draco*). Jedine preklad K (*obludný had*), vychádzajúci z hebr. תנין, lepšie vyjadruje semitskú predstavu o tomto netvorovi.

Zhrnutie

V našom príspevku sme pomocou analýzy a porovnaní vybraných pasáží niektorých slovenských prekladov Ž 91 stručne predstavili fenomén literárneho vplyvu výberu predlohy (predlôh).

Ak bol preklad robený pre akademické účely, alebo v protestantskom prostredí (St1, Ro, Ru, K), za určujúcu predlohu sa bral MT. Latinská predloha bola použitá vtedy, keď to vyžadovala konfesijná katolícka tradícia autority (St2) a liturgického jazyka (Sl1, Sl2, L). Z tejto skupiny však jasne vyčnieva L, na ktorom sa zjavne odráža väčší časový odstup od zadania k publikovaniu, čo predpokladá aj intenzívnejšiu redakčnú činnosť. To môže byť podnetom na ďalší výskum dejín jeho vzniku. Nijako však v našom výskume nevyklúčujeme, ba naznačujeme, že autori prekladov poznali aj prácu svojich predchodcov, ktorou sa mohli inšpirovať.

Okrem predstavenej analýzy, v ktorej sme ponúkli našu rekonštrukciu práce autorov s textami, môžeme za prínos v tomto článku považovať aj dve ďalšie skutočnosti. Hlavne je ním predstavenie a čiastočné spracovanie ukážky z nepublikovaného prekladu Žaltára od Jána Šveca-Slavkoviana, ktoré možno považovať za dôležitú súčasť vzniku katolíckeho liturgického prekladu žalmov. Druhým je poukázanie na fakt, že aj v slovenskej jazykovej oblasti vznikalo a vzniká množstvo rôznorodých biblických prekladov, ktoré dokazujú bohatosť v tejto osobitej literárnej činnosti, ktorá prispieva k rozvoju jazyka a k pochopeniu posolstva biblických textov.

⁶⁵ Vplyv VP. Variant po použití *vretenica* pri pomenovaní prvého tvora.

⁶⁶ „zmija, kobra“.

⁶⁷ hebr. כפיר – mladý lev.